



Een reliëf afkomstig uit een huis in Delft, nu in Twickel.

## II B Opdrachtgevers in de Zuidelijke-Nederlanden

Het milieu van de opdrachtgevers te Antwerpen en omgeving en de belangrijke opdrachtgevers voor zijn carrière als architect<sup>189</sup>

189 gebaseerd op de namen van opdrachtgevers uit de Rekeningen en de vermeldingen in Jacobus van der Sanden, *Oud konstoneel*, op.cit

190 De kern van de Antwerpse negotianten bestond uit erfgenamen van de Spaanse periode. Zonen van kooplieden werden in de 17<sup>de</sup> eeuw naar Spanje gezonden om te worden opgeleid in Aken. Vele negotianten 'verspaansen' hun naam zij noemen zich Jacomo, Petro Guilielmo e.d. Zie: Leo Michiels, 'De Handel', *Antwerpen in de XVIIIde eeuw*, Genootschap voor Antwerpse geschiedenis, Antwerpen 1952, 103 ff. Zie ook de reeds geciteerde brief aan burgemeester Pruijst, Copijeboek

De opdrachtgevers van Van Bourscheit waren telgen uit de rijkste geslachten van zijn tijd. Hoewel Antwerpen ten opzichte van voorafgaande eeuwen een enorme economische terugval beleefde was er veel familiekapitaal beschikbaar dat al eerder werd opgebouwd. De namen die in de rekeningen en brieven voorkomen zijn die van de grote bankiers en negotianten (dit zijn bankiers die tevens groothandelaar, industrieel, assuradeur e.d. zijn) die in de eerste helft van achttiende eeuw kans zagen om hun vermogen uiterst gunstig te beleggen in de talloze binnen en -buitenlandse handelsondernemingen.<sup>190</sup>

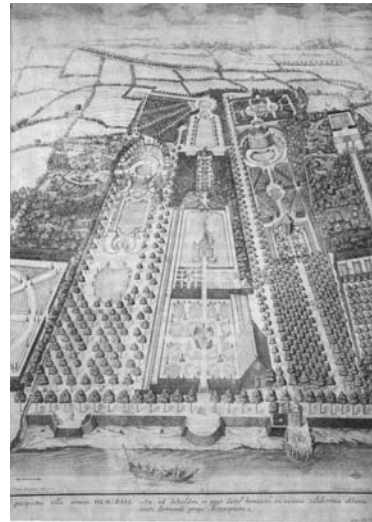
Leden van de Families De Pret, Moretus, Cogels, Schilder, Melijn, Peijtier, Van Heurck, Ertborn, belangrijke namen op toenmalige internationale kapitaalmarkt, komen voor in de boeken van Van Bourscheit. Het waren grootaandeelhouders en bewindhebbers van de in 1722 opgerichte Oostendse Compagnie en vele buitenlandse compagnieën waaronder de Oost Indische Compagnie te Kopenhagen

van Brieve, fol 59, 3 mei 1750. Van Bourscheit had voor Pruijst geïnformeerd bij zijn correpondenten in Brussel en Mechelen o.a. over het handelen in citroenen, sinaasappes, stokvis, vijgen, amandelen Als dank kreeg Van Bourscheit relatiegeschenken zoals een halve gerookte zalm toegestuurd fol 67, 19 juli 1750. Van Bourscheit verkeerde dus in bepaalde kringen van mensen die deel wilden nemen aan een van de vele winstgevende handelsprojecten. Het was hetzelfde netwerk dat hij als architect - ingenieur had opgebouwd

(Van Heurck). Het waren oprichters en bestuurders van de eerste zeeverzekeringsmaatschappijen (Dormer, Van Erntborn, de Bie en de weduwe J.B. Cogels). Zij belegden geld in buitenlandse banken (Joan Alexander van Susteren, de belangrijkste opdrachtgever in de loopbaan van Van Bourscheit, was grootaandeelhouder van de Bank van Engeland) en modern georganiseerde industrieën zoals de katoendrukkerij Beerenbroek, geötrooid in 1753 (Moretus, de Proli, oud-burgemeester en negotiant Knijff). Een lid van de familie Claessens bezat een aarden pijpen fabriek en waren tabaksfabrikant waarvoor respectievelijk in 1754 en 1762 octrooi kreeg.

#### *Werkzaamheden aan de buitenplaats Hemsdael te Hemiksem*

In 1736 werkte Van Bourscheit voor een Mynheer Claessens aan de verbetering van zijn buitenplaats, waarschijnlijk was dit de voormalige buitenplaats Hemsdael aan de Schelde. P.B. Bouttats maakte in 1732 reeds een ets naar een tekening van Van Bourscheit van deze buitenplaats.<sup>191</sup> In een verkoopaankondiging in de *Gazette des Pays – Bas* van 6 mei 1762 wordt Hemsdael beschreven als: *une très belle maison de*



*Hemsdael, ets van P.B. Bouttats naar tekening van J.P. Van Bourscheit uit 1732. Brussel, Koninklijke Bibliotheek Albert I*

*plaisance entourée d'eau et fermée de murailles, avec écurie, grange, jardin magnifique, étangs, terrasse, 2 gloriottes en pierre dont l'une donne sur l'Escaut, de belles fontaines d'eaux vives d'ou l'eau vient par des tuyaux de plomb d'une grosseur extraordinaire jusque dans la maison et forme dans le jardin un jet d'eau et une cascade tombant sur des pierres bleues, avec un triton assis sur un dauphin au milieu du bassin.* Van deze buitenplaats dateerde het kasteel uit een eerdere periode. Ook de tuinen zijn in de

eerste decennia van de achttiende eeuw aangelegd. Het atelier Van Bourscheit I of een ander atelier kan beeldhouwwerk voor de terrassen en *cascades* hebben geleverd. In de jaren dertig raakten dergelijke grote terrassen en *cascades* al uit de mode. Van Bourscheit II zou in een later stadium ontwerpen gemaakt kunnen hebben om de buitenplaats uit te breiden met *bosquets* (achterin op de afbeelding), parterres of tuinmeubilair zoals de tuinkoepel of *gloriette* rechts van het kasteel en de andere aan de Schelde. De manier waarop de bosquets aansluiten op de bestaande aanleg doen denken aan de werkwijze van Van Bourscheit. Een steenhouwer van Van Bourscheit werkte in 1736 aan het cabinet in de tuin van Mynheer Claessens. Van Bourscheit ontving toen ook nog een bedrag van ruim f 2000,- voor werkzaamheden die dateerden uit de periode van voor de aanvang van het rekeningenboek.<sup>192</sup> Voor de specificatie wordt in dit boek wel verwezen naar eerdere boeken maar deze bleven niet bewaard.

Van Bourscheit ontwierp in de jaren dertig nog regelmatig en voor diverse opdrachtgevers onderdelen voor een tuin zoals een doolhof, een kabinet, een volière en houten latwerken voor aanplant. Medewerkers van het atelier werkten soms aan het schoonmaken, repareren en verven

<sup>191</sup> Panoramisch gezicht van Hemsdael, door .B. Bouttats naar tekening van Van Bourscheit, Brussel, Koninklijke Bibliotheek Albert

<sup>192</sup> Rekeningen fol 21, 1737-1738

van beelden. Ook het verplaatsen van beelden en monteren op nieuwe piëdestals kwam voor.

### *Het streven naar een adellijke titel*

De Zuid-Nederlandse opdrachtgevers hechtten belang aan een adellijke titel. Ook deze ambitie stamde al uit voorafgaande perioden waarin rijke kooplieden in de adelstand werden opgenomen. Zij trokken zich terug uit de handel en investeerden hun geld in landerijen en goederen om voor een titel in aanmerking te kunnen komen. De titels werden in de achttiende eeuw vaak bevestigd en veel families kregen toestemming het wapen uit te breiden.<sup>193</sup> Aan de familienaam werd vaak de naam van de buitenplaats toegevoegd. (Joanna de Pret is baronesse van Schilde, Joan van Susteren is Heer van 's-Gravenwezel, Mijnheer Walkiers is Heer van Loenhout, Mijnheer Melijn is Heer van Swijndrecht). Voor leden van genoemde families werkte Van Bourscheit aan onder andere het kasteel van Vorselaar (Philip Louis de Pret), het Hof van Schilde (Joanna de Pret), het Troyentenhof (Jan André Peytier-Schut), het hof van François Schilders, mogelijk de Lindenhof, en een zerk met

beeldhouwwerk voor Mijnheer Melijn, Heer van Swijndrecht. Hij werkte voor enkele van deze opdrachtgevers ook aan het verfraaien van huizen in de stad (Mijnheer van Herck, Juffrouw weduwe Cogels, Philip Louis le Pret).<sup>194</sup> De genoemde namen komen vooral in de jaren dertig en veertig voor in de boeken van Van Bourscheit. Soms ging het om grote verbouwingen, maar nog niet om volledige bouwwerken die geheel naar Van Bourscheit's inzicht naar zijn ontwerp en onder zijn directie tot stand kwamen. Veel van deze werken zijn niet nader geïdentificeerd zoals bijvoorbeeld de buitenplaatsen en stadshuizen voor Mijnheer van Lunden, Mijnheer Roosendael, Mijnheer van Mercksem, Mijnheer Gauban van Melsen, Mevrouw Melijn, Juffrouw Emtinck, alle genoemd in verband met berekende werkzaamheden in de jaren dertig. Voor zover van deze werkzaamheden nog iets over is (nader onderzoek zou dit kunnen uitwijzen) zullen ze vergelijkbaar zijn met enkele vroege werken waar wel informatie over is. Zoals het kasteel van Vorselaar, het Hof van Schilde, de Tanghof te Kontich in

opdracht van respectievelijk leden van de families de Pret en Roose-Emptinck en mogelijk ook met de vroege werken in Zeeland.

### *Regeerders en hoogwaardigheidbekleders*

Andere opdrachtgevers die in het rekeningingboek voorkomen, vervulden belangrijke openbare functies in het stadsbestuur (dikwijls naast een andere functie bijvoorbeeld in de financiële wereld) zoals schepen (G.J van Hoorne 1688-1748, Schepen de Man, Schepen Moretus, Schepen aalmoezenier Wellens, Schepen Mertens e.a.<sup>195</sup>), aalmoezenier of groot aalmoezenier (respectievelijk Wellens en Carlo Bosschaert<sup>196</sup>), Wardijn van de Munt<sup>197</sup>, (Mijnheer van der Aa) of zijn hoogwaardigheidsbekleder zoals Bisschop van Antwerpen<sup>198</sup> (Guillemes de Herzelles). Overige notabelen zijn de pastoor van het Begijnhof, de pastoor van de kerk te Mortsel, de moeder van het gasthuis te Turnhout etc. diverse kerkbesturen, stadsbesturen.

193 Luc Duerloo, Paul Janssen, *Wapenboek van de Belgische Adel van de 15<sup>de</sup> tot de 20<sup>ste</sup> eeuw*, Brussel 1992 vier delen resp. A-E, F-M, N-Z en een deel met afbeeldingen van de wapens.

194 Zie voor huizen in de stad Baudouin 1995, 137 – 142. Rekeningen, fol 5 en 172. Ook deze opdrachtgevers hadden belangstelling voor adellijke titels blijkens het genoemde *Wapenboek van de Belgische Adel*. In 1734 werd Jean- Charles Van Heurck door Karel VI in de adelstand verheven, hij was de zoon van Jean - Charles die grootaalmoezenier van Antwerpen was. De naam van Herck komt voor op fol 2. Voor werkzaamheden aan het interieur

in de jaren 1734 – 35, en op fol 69 Mijnheer van Herck te Kopenhagen i.v.m. de levering van een beeldengroepje. Op fol 67 wordt Mijnheer van Herck, als kapelmeester van de Venerabelkapel genoemd i.v.m. de opdracht voor een tekening gemaakt in 1737. Peytier werd in 1738 door Keizer Karel VI tot de adelstand verheven, het is André die auditeerde bij de Oostendse cie. Op fol 36 en 73 genoemd i.v.m. werkzaamheden aan zijn buitenplaats de Troyentenhof en zijn huis in de stad. In 1732 kreeg Francois Schilder. oud groot-aalmoezenier van de stad Antwerpen een verlenging van

de persoonlijke titel ridder. Op fol 44 en 162 worden werkzaamheden in rekening gebracht m.b.t. het verfraaien van zijn buitenplaats waaronder 41 dagen 'tekenen en vasseren' in de jaren 37-36 en 43, 44, 47  
195 Rekeningen fol 1, 5, 23  
196 idemfol 4, 153  
197 idemfol 3  
198 idemfol 118

De werkzaamheden zijn divers. Ze variëren van het schoonmaken en herstellen van de gevel en het interieur van Mijnheer Moretus<sup>199</sup> (Vrijdagmarkt, de gulden passer), het verfraaien van een kasteel met onder andere een huisaltaar (Mijnheer van der Aa<sup>200</sup>), het ontwerpen en laten uitvoeren van een Sacramentshuis voor het altaar van de



Het sanctuarium in de kerk van Mortsel

pastoor te Mortsel<sup>201</sup> en het ontwerpen en laten uitvoeren van een kostbaar interieur voor de bisschop. Voor schepen Mertens ontwierp Van Bourscheit een interieur en leverde en plaatste een zwart marmeren schouw tot aan de balk met toebehoren en houten ornamenten.

Het huis voor schepen J.G. van Hoorne aan de Lange Gasthuisstraat 24, de enige van de vroege werken dat door Van Bourscheit op de lijst belangrijke werken werd geplaatst ging al in de negentiende eeuw verloren. Bij nader onderzoek blijkt dikwijls dat van de projecten die in de rekeningen voorkomen nog onderdelen bewaard zijn. Zoals bijvoorbeeld het sanctuarium in de kerk van Mortsel en een trumeautafel afkomstig van het interieur voor bisschop Guillelmes de Herzelles, hergebruikt in het woonpaleis voor Joan Alexander van Susteren.

Tot de klantenkring hoorden ook enkele gegoede middenstanders zoals Mijnheer de Bridt, Mijnheer Seegers en Mijnheer van Laer. Van Bourscheit verfraaide hun stadshuizen.<sup>202</sup> Uit de vermeldingen in het rekeningenboek is dus af te leiden dat Van Bourscheit in de jaren dertig ook in de omgeving van Antwerpen een veelgevraagd vormgever, architect was. Hij

was de ontwerper van het decor waarin het aristocratische leven zich afspeelde. Zijn artistieke opvattingen werden gedeeld door leden van de maatschappelijke elite. Dit bleek niet alleen uit het grote aantal opdrachten maar ook uit de steun die opdrachtgevers hem gaven bij andere activiteiten. Een voorbeeld is de financiële steun die Van Bourscheit ontving vanuit deze kring van vooraanstaande Antwerpenaren bij de vernieuwing van het kunstonderwijs.

#### *Kunstliefhebbers*

Toen Van Bourscheit in 1741 samen met andere initiatiefnemers het bestuur en het onderwijs aan de Antwerpse Academie kosteloos voortzette kregen zij voor het vernieuwde onderwijs financiële steun van Antwerpenaren die behoorden tot bovengenoemde elite. Hun namen komen met adressen voor in de archieven van de Koninklijke Academie. Ook Jacobus van der Sanden vermeldt ze. Het zijn François Schilder en Paul Frans Schilder (bij de Augustijnen)<sup>203</sup>, A. du Bois de Walhein, A. du Bois, Baron van Nevelstein, Car. Fr. De Bosschaert, Van Susteren van s'Gravenwezel (alle op de Meir), P.L. de Pret de Vorselaer (bij St. Jacob)<sup>204</sup>, Joannes Moretus (op de Vrijdagmarkt), G.P. van Horne, ridder en Joseph Meyers (in de lange Gasthuisstraat), J.X.

199 idemfol 1  
200 idem fol 3  
201 idem fol 97

202 idemfol 70, 96, 107 zie ook Baudouin 1995, 137 –142 voor beschrijving van panden en bijdrage van Van Bourscheit en afbeeldingen van deze huizen  
203 Lombardstraat 5-7

204 Jacobsmarkt 58, afb in:  
Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur/deel 3nb Stad Antwerpen



Poort, huis Johannes Dormer aan de Venusstraat, foto Petra Maclot

du Bois en N.J. Charlé (in de Lange Nieuwstraat), Josephes Bosschaerts en Jean van Lancker (in de

205 Baron van Nevelsteyn i.v.m. werkzaamheden aan zijn buitenplaats fol 155, François Schilder(s) voor zijn buitenhof, de Lindenhof fol 44, op fol 162 nogmaals een vermelding voor 14 dagen tekenen en vasseren, was dit dezelfde Schilder of was het ditmaal zoon, Paul Frans Schilder, (zijn zuster Mechtilde was getrouwd met J.J. Moretus), hij liet de Lindenhof na aan de kinderen van zijn zuster. Carlo Bosschaert fol 153 voor een halve dag tekenen en vasseren (de Boekenberg Deurne); de rekening werd betaald door zijn weduwe, die later trouwde met Jan Jozef du Bois, de bouwheer van kasteel Sorghvliet te Hoboken. Anthonie du Bois was de bouwheer van de Grote Robijn, A. du Bois de Walhain was de opdrachtgever van het andere stadspaleis in de Lange Nieuwstraat nummer 94; G.J. van Horne was burgemeester van de stad Antwerpen, Van Bourscheit

Keyserstraet), P. van Schorel (in 't Kiddorp), T.J. de Bie (in de heir op de Meir), Joannes Dormer (in de Venusstraat).<sup>205</sup> Ze behoorden alle tot dezelfde kring van bovengenoemde families en opdrachtgevers. Een aantal van hen was opdrachtgever van de belangrijke stadspaleizen en buitenplaatsen die vanaf de jaren veertig tot stand kwamen.<sup>206</sup> Enkele van hen waren tevens als schepen betrokken bij de veranderingen in het kunstonderwijs zoals P.F. van Schorel, Heer van Wilrijk. Van Schorel was aangesteld als commissaris van de Koninklijke Academie namens de stad. Jacobus van der Sanden wees in zijn Oud Konsttoneel op de vruchtbare wisselwerking tussen architect van Bourscheit en de rijke Antwerpenaren en het gunstige effect voor het kunstklimaat in de stad. Het was een gemeenschappelijk belang om het niveau van de architectuur en andere kunsten in Antwerpen te verhogen.

Uit deze grote kring van opdrachtgevers, tevens beschermheren van Kunsten en

bouwde voor hem het woonhuis aan de Lange Gasthuisstraat waarvan de gevel vergelijkbaar is met de gevel van het huis Van Westerwijk in Vlissingen; Voor Jacobus Bosschaert (trouwde in 1752 met Isabelle Claire Melijn) ontwierp Van Bourscheit een buitenplaats in Hoboken, het Pannenhuis, dat onder zijn directie tot stand komt fol 157, 177, 180. Jan Van Lancker wordt vermeld i.v.m. levering van een krul voor een trap. Van Susteren van 's Gravenwezel was Melchior of zijn kleinzoon Joan Alexander van Susteren, opdrachtgevers van het kasteel van 's- Gravenwezel met de tuinen rondom. De kleinzoon was opdrachtgever van het stadspaleis aan de Meir. Joannes J. Moretus (sinds 1729 weduwnaar van Mechtilde Schilder) voor herstellingen uit te

Wetenschappen, die Van Bourscheit in de jaren dertig opbouwde, kwamen de grote opdrachten voort. Rijke families van kooplieden met een recente adellijke status waren gelieerd aan rijke Antwerpse patriciërgeslachten door onderlinge huwelijken. Deze families ambieerden een aristocratische levenswijze, dit kwam tot uiting in hun stadspaleizen en buitenplaatsen. Latere generaties van dezelfde families zouden opdrachtgevers worden van de belangrijke werken in de jaren veertig en vijftig. Zie deel III

### *De familie de Pret en het netwerk van Antwerpse opdrachtgevers tussen 1728 en 1740*

Een voorbeeld van invloedrijke families voor wie Van Bourscheit al eerder als vormgever werkte is de familie de Pret. Joanna de Pret † 1765 (dochter van Jaques de Pret † 1703, grootaalmoezenier van Antwerpen in 1672 en Marie Mathilde van Hoorenbeeck † 1714),

voeren aan gevel en interieur voor zijn huis aan de Vrijdagmarkt. P.L. de Pret van Vorselaer was opdrachtgever van de modernisering aan Kasteel van Vorselaer en komt voor in de rekeningen voor verfraaiingen aan zijn woonhuis in de stad op fol 42 en 111, James Dormer komt voor op fol 29 i.v.m. levering van rijke interieurs voor zijn huis in de Venusstraat. Zie ook de teksten i.v.m. de belangrijkste opdrachtgevers in dit hoofdstuk.

206 Voor lijst van werken en opdrachtgevers die Van Bourscheit zelf opstelde en die door van der Sanden werd overgenomen. Zie *Bijlage I*

baronnesse van Schilde was de weduwe van Paolo Jacomo Cloots.<sup>207</sup> Deze had als koopman en bankier te Amsterdam reeds een fortuin verworven. Hij vestigde zich te Antwerpen. Hij organiseerde mede handelsondernemingen vanuit Oostende naar Kanton die hem enorme winst opleverden. Zijn huwelijk met Joanna de Pret, een zuster van de vermogend Jacques of Jacomo de Pret, een van de oprichters van de Oostendse Compagnie, deed dit fortuin nog toenemen. Hij wilde van buitenplaats het Hof van Schilde een klein Versailles maken naar ontwerp van Willem-Ignatius Kerrickx (1662 - 1745). Na de dood van Cloots in 1727 voerde de weduwe het plan verder uit. Zij deed daarvoor een beroep op Van Bourscheit. In 1728 trouwde Joanna de Pret opnieuw, ditmaal met Johan Albert van Hove, zoon van J.C. van Hove, raadspensionaris van Antwerpen, gedeputeerde voor de staten van Brabant en Anne-Marie Roose. Joanna de Pret trad op als meter bij de doop van Joan Alexander van Susteren. Joanna de Pret verkeerde in de wereld van de rijke negotianten die hiervoor werd

beschreven. Door haar tweede huwelijk raakte zij meer betrokken bij de stedelijke en landelijke politiek.

Een nog niet genoemde oudere broer van Joanna, Arnold Frans de Pret die in 1743 aalmoezenier was van Antwerpen, huwde in 1717 met Anne Margarite van Hoorne.<sup>208</sup> Zij was de dochter van Gaspar Josef van Hoorne (1688-1748) en Marie Ullens. Van Hoorne was opdrachtgever van Van Bourscheit. Tussen 1717 en 1745 maakte hij in diverse functies deel uit van de stadsregering. Het stadspaleis dat hij ond 1730 liet ontwerpen komt zelfs als enige van de vroege werken voor op de door Jacobus van der Sanden vermelde lijst. Het stond aan de Lange Gasthuisstraat. De gevel leek erg op die van het huis Van Westerwijck in Vlissingen. De huizen kwamen in dezelfde periode tot stand. Van Hoorne kan het ontwerp voor dit stadspaleis in Vlissingen hebben gezien en Van Bourscheit hebben gevraagd een vergelijkbaar ontwerp voor hem te maken. Gezien de achtergrond van opdrachtgever Van Westerwijck die in korte tijd in Oost Indië een fortuin had vergaard, zal

dit stadspaleis indruk hebben gemaakt op de Antwerpse negotianten.

Johanna's jongere broer Philippe Louis de Pret († 1755) bekleedde eveneens diverse functies in het stadsbestuur van Antwerpen. Hij was van 1709 tot 1727 raadsgriffier, in de jaren 30-31 en 34-36 schepen en in 1732 - 33 burgemeester. Van Bourscheit voerde in zijn opdracht verfraaiing werken uit aan Kasteel van Vorselaar en aan diens woonhuis in de stad aan de Jacobsmarkt, in de jaren 1733-34.<sup>209</sup> Het Kasteel de Vorselaar werd kort na 1709 door Philippe Louis de Pret gekocht. Zijn dochter erfde het in 1755. Maria Anna de Pret trouwde in 1734 met Karel Philippe van de Werve.<sup>210</sup>

Van Bourscheit kreeg dus binnen deze familie uiteenlopende opdrachten. Het zal ook andere rijke negotianten en regeerders, die bij leden van de familie de Pret 'over de vloer kwamen' zijn opgevallen dat de ontwerpen van Van Bourscheit opvallend modieus waren vergeleken bij de werken van de eerdere generatie beeldhouwers architecten zoals Willem Ignatius Kerrickx. De ontwerpen zullen al in de jaren dertig zijn opgevallen door een herkenbare kwaliteit die voortkwam uit de architectuurvisie van Van

207 Goethals, Felix-Victor, *Dictionnaire généalogique et héraldique des familles nobles de royaume de Belgique*, Brussel 1852. Deel vier. De grootmoeder van de bouwheren Du Bois voor wie Van Bourscheit in de jaren veertig, vijftig werkt is Maria van Hoorenbecke, zij was de echtgenote van Louis du Bois, ridder, Heer van Vroylande. Mogelijk is Johanna de Pret, wiens moeder ook een Van Hoorenbecke was een nicht van

haar en was de familie Du Bois ook door bloedverwantschap gelieerd aan de familie De Pret.

208 Ook leden van de familie de Pret streven naar behoud of vermeerdering van adellijke titels. In 1745 kregen Arnould François (Arnold Frans) en Jacques Joseph de Pret, zonen van Arnould bankier te Antwerpen door keizerin Maria Theresia wapenvermeerdering toegekend. Zie Luc Duerloo, op.cit.

209 Rekeningen fol 24

210 Deze familie bleef eigenaar van het kasteel tot 1911. De laatste vrouwelijke afstammeling bracht het toen in als bruidsschat voor baron Borrekens, diens nazaten bewonen het nu nog. Maria Anna de Pret erfde ook het stadshuis aan de Sint-Jacobsmarkt, hoek parochiaanstraat. Het huis werd in de oorlog zwaar beschadigd. Het doet nu dienst als bejaardenhuis. Het huis bevat mogelijke nog authentieke delen zoals de dakkapellen en details in het interieur. De poortomlijsting dateert uit de 19<sup>de</sup> eeuw.

Familie Johanna de Pret			
Jacques de Pret (1643-1703) x Mathilda van Hoorenbeeck († 1714)			
Jacomo de Pret († 1736)	Paul Martin de Pret († 1736)	Johanna de Pret († 1754) Vrouwe van Schilde x 1. P.J.(Jacomo) Cloots († 1725) x 2. Jean Albert van Hove, zoon van J.K. Van Hove x Anne Marie Roose	Arnold de Pret x (1712) Anne Margaretha van Hoorne, dochter van <b>G.J. Van Hoorn</b> , <i>opdrachtgever van Lange Gasthuisstraat 24 te Antwerpen</i>
			<b>Phillippe Louis de Pret</b> († 1755) Heer van Vosselaar enz. Mecenas van de Academie te Antwerpen na 1741 x Anne Marie Moretus († 1724)
			<b>Marie Anne de Pret</b> (1722-1781) x (1739) Karel Phillippe Henri Jean Baptiste van de Werve (1706-1776)
		Werken	Werken
		Hof van Schilde, Toren van Schilde	Kasteel van Vosselaar en Huis aan de Jacobsmarkt 58 te Antwerpen, Huis aan het Mechelsplein te Antwerpen

Kenissenkring:

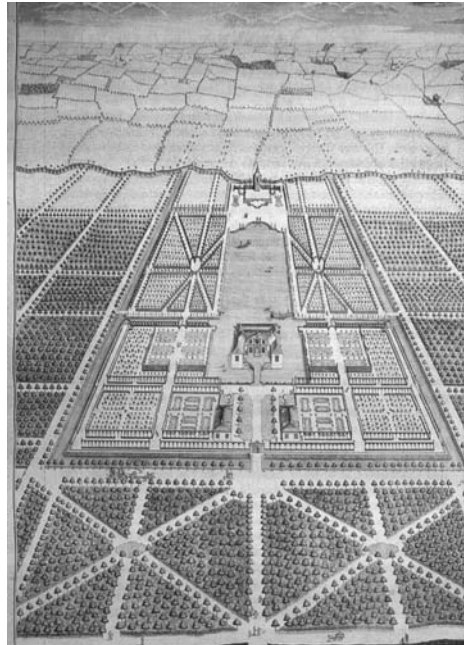
Kring van Antwerpse negotianten: F. Schilder, A. Peytier, J. Dormer, T.J. De Bie, J.B. Cogels, P. Melijn

Baurscheit. Dit verklaart ook de populariteit van Van Baurscheit als ontwerper van interieurs voor vrijwel de gehele Antwerpse elite.<sup>211</sup> Deze visie zal hierna vooral worden belicht voor de belangrijke architectuuropdrachten.

Een aantal Antwerpenaren voelde zich zeer betrokken bij de vernieuwing van het kunstonderwijs aan de Academie zoals reeds gezegd. Net als Philippe Louis de Pret stonden ze garant voor de financiering van het onderwijs waarvan Van Baurscheit de lessen bouwkunst en perspectief en doorzichtkunde verzorgde.

#### *De buitenplaats van Johanna de Pret, het Hof van Schilde*

De buitenplaats van Johanna de Pret was dus reeds voor een groot deel aangelegd toen Van Baurscheit bij de bouw werd betrokken. In 1723 begon baron Van Cloots met het verwezenlijken van de plannen.<sup>212</sup> Hij liet een grote vijver, canal aanleggen van 240 meter lang en 40 meter breed. Beeldhouwer architect Willem-Ignatius Kerrickx maakte ook ontwerpen voor de achtergevel van het kasteel, voor een kapel en voor een keuken.



*Hof van Schilde, ets van P.B. Bouttats naar een tekening van E.Baets, Zilvermuseum Deurne*

Hij maakte ook een tekening voor een poort met stenen vazen en twee wapens, uit te voeren in Bentheimer steen. Cloots sloot een contract met een meester metselaar om een

remise te laten optrekken. Na de dood van de baron in 1725 zette zijn weduwe Joanna de Pret de plannen voort. Vanaf 1727 wordt Van Baurscheit in de archiefstukken vermeld.<sup>213</sup> Van de totaalaanleg waarvan het ontwerp nog door Willem Ignatius Kerrickx werd gemaakt is een ets bewaard door E. Baets uit 1741. De structuur van de totaalaanleg was strak symmetrisch, vrij rigide, zoals ook het stadhuis van Diest van de hand van dezelfde beeldhouwer architect klassiek van opzet is maar van weinig fantasie getuigde.<sup>214</sup> Het maakt duidelijk waarom Joanna de Pret een jongere vormgever contracteerde. Van Baurscheit's inventies ook op het gebied van tuinen waren moderner. Hij was beter op de hoogte van de laatste discussies in Parijs. Het ontwerp van Meissonnier voor de voorgevel van de Saint Sulpice te Parijs uit 1725, was een pleidooi voor het toestaan van meer zwierig ornament aan architectuur. Van Baurscheit werkte aan de cascade van de berg Montplaisir die nog behoorde tot het plan van de overleden baron. Van Baurscheit tekende en boetseerde er 14 dagen aan. In 1728 en het daaropvolgende jaar tekende hij de cascade in het groot en monteerde de onderdelen. Inmiddels was Joanna de Pret hertrouwd met Jan Albert van der Hove. Diens

211 Zie het milieu van de opdrachtgevers, aan het begin van dit hoofdstuk en de lijst van werken n.a.v. het rekeningenboek *Bijlage II*

212 Baudouin 1995, 91-99, 378 noot 14 – 25, afb. 27 tot en met 30, resp. P.B. Bouttats, Ets naar een tekening van E. Baets: Panoramisch gezicht op het hof van Schilde (1749), Deurne, Provinciaal Museum Sterckshof-Zilvermuseum, detail van de

prent waarop de voorgevel uit 1731 te zien is. Zie ook, G. Geps-Buyaert, Willem Ignatius Kerrickx, 1662 – 1745, in: *Gentse bijdragen voor de Kunstgeschiedenis*, Deel XIV, 1980 213 RAA, *Familiearchief Van de Werve van Schilde*, nr. 205 (doos 3), losse stukken en nr. 376, hier geciteerd uit Baudouin 1995, op.cit. 359, noot 114-115

214 Klassiek van opbouw met op regelmatige afstand van elkaar geplaatste pilasters in rusticamotief. Verspringingen in de rondgaande kroonlijst nemen de plaats in van kapitelen. Zie ook: Geps-Buyaert, op.cit.

vader was raadspensionaris te Antwerpen en zijn moeder lid van de familie Roose. Het kan onder invloed van deze familie geweest zijn dat Joanna de Pret voor Van Bourscheit koos om de werkzaamheden aan de buitenplaats te voltooien. De onderdelen in blauwe hardsteen werden kant en klaar geleverd door Jan Baptist Lisse de vaste leverancier van blauwe steen, die naar ontwerp van Van Bourscheit werkte. Een kindergroepje met twee koppen bestemd voor de fontein werd in het atelier van Van Bourscheit vervaardigd. In 1730 werkte Van Bourscheit aan een nieuwe voorgevel en een keuken. Uit bewaard gebleven documenten blijkt dat hij het materiaal controleerde dat volgens zijn ontwerp bij Lisse was besteld.<sup>215</sup> Ook de aannemer volgde voor het metselwerk de richtlijnen die Van Bourscheit had opgesteld. De ornamenten voor de gevel werden door het atelier geleverd. Voor decoratieve onderdelen was Van Bourscheit zoals gebruikelijk, zelf aannemer. Ze werden op zijn kosten gemonteerd en gewit. De decoraties zijn vergelijkbaar met die van der Boede. Een van de kwaliteiten van de architectuur van Van Bourscheit was het contrast tussen de strak geprofileerde hardstenen onderdelen en de fraai uitgevoerde ornamenten, die in het atelier waren vervaardigd.

In 1731 was de opbouw van het kasteel in grote trekken voltooid. Hierna werd nog gewerkt aan het verfraaien van de tuinen. J.B.Lisse leverde in 1736 nog twee poorten met stenen zuilen en vazen naar tekeningen van Van Bourscheit. Hiervan is een ontwerp-tekening *in het clijn* bewaard gebleven.<sup>216</sup> In de periode 1738 - 1743 werden nog twee bruggen ontworpen waarvoor J.B. Lisse weer het materiaal leverde. In 1738 - 1739 werd de smid C. Marckx betrokken bij de uitvoering. De werkzaamheden ondervonden vertraging door het overlijden van Albert van Hove op 31 oktober 1740. In 1741 werden aan Joanna de Pret, nog wel 17 blauwstenen dorpels geleverd, hetgeen wijst op activiteit aan de gevels van Schilde. Tot 1743 bezocht Van Bourscheit het hof van Schilde nog enkele malen voor het opmeten van de twee bruggen. In 1748 werden de bruggen voltooid naar zijn plan. De steen werd geleverd door Norbert du Bois, een andere steenhandelaar dan de vaste adressen van Van Bourscheit. Vermoedelijk omdat zijn steenleverancier J.B. Lisse op dat moment druk werkte aan onderdelen van de buitenplaats voor Jean

Joseph du Bois en de stadspaleizen voor leden van de familie Du Bois in de Lange Nieuwstraat in Antwerpen. Ontwerpen uit 1749 voor traptreden en wederom onderdelen voor de berg Monplaisir werden mogelijk niet meer uitgevoerd. Het hof van Schilde werd niet meer in de boeken van Van Bourscheit vermeld. Van Bourscheit had te veel andere grote projecten onder handen die voorrang hebben. Johanna de Pret overleed in 1765.<sup>217</sup> Voor latere, ingrijpende veranderingen van de voorgevel van het buitenhuis die in de latere jaren vijftig en zestig plaats vonden is de architect niet bekend. De beeldhouwer Jozef Gilles, die vaak werkte onder leiding van Van Bourscheit, werd betaald voor een wapen van Bentheimer steen en ander ornamenten voor de gevel en het interieur. Mogelijk was Gillis dus betrokken bij het ontwerp voor de vernieuwde gevel maar zeker is dit niet.<sup>218</sup> De stenen poort die toegang gaf tot het besloten voorplein is een terugkerend motief in de ontwerpen van Van Bourscheit, dat steeds het gewenste effect veroorzaakte. Door deze sierlijk ontworpen poort met stenen vazen had men in de verte uitzicht op de centrale middenpartij van de voorgevel van

215 R.A.A., *Familiearchief Van de Werve de Schilde* nr 205 (doos 3) op.cit. los stuk *memorie van de gedane kosten tot Schilde aen Monplaisir 1727 en 1728*

216 Pentekening, Toegangspoort tot het voorhof van *het Kasteel van Schilde*, Provinciaal Museum Sterckshof te Schilde, *Fonds Van de Werve d'Immerseele*, inv. Nr. P. 810, afgebeeld in Baudouin op.cit

afb. 29. Copyeboeck van Brieve, 15, 23, 26, 29, Rekeningen fol 41 en 154

217 Felix-Victor Goethals, *Génealogique et héraldique des familles nobles de royaume de Belgique*, vierde deel, Brussel 1852

218 Van Bourscheit is in deze periode vaak ziek. Zijn prioriteit zijn de grote opdrachten in Antwerpen. Het is logisch dat andere opdrachtgevers een beroep doen op directe collega's van Van Bourscheit

het kasteel, het rijkst gedecoreerde onderdeel. De ingang met het ronde bordes was, voor zover dit goed te zien is op de ets, vergelijkbaar met de ingang van de voorgevel van Der Boede, het buitenhuis van Mijnheer van der Mandere bij Koudekerke in Zeeland. *Zie deel IV* De geblokte pilasters en het ornament op de afgeschuinde gevelstukken van de verdieping vinden we ook terug bij de Zeeuwse werken.

*De familie Roose, een verbindende schakel* Gisbert Frans van Susteren, zoon van Melchior, trouwde met Helena Maria Roose in 1717. Hiermee was het koopmansgeslacht van Susteren gelieerd aan een ouder Antwerps patriciërs geslacht. Deze verbinding was zeer belangrijk voor de familie van Susteren, wat in de bouwprojecten van Melchior en zijn kleinzoon Johan Alexander in centraal geplaatste familiewapens tot uitdrukking zou komen. De moeder van Johan Albert van Hove, tweede echtgenoot van bovengenoemde Johanna de Pret, was Anne Marie Roose. Mogelijk was deze relatie mede van invloed op de keuze voor architect Van Bourscheit. Na de dood van haar eerste

echtgenoot kwam hij in de boeken van Joanna de Pret voor in verband met werkzaamheden aan het Hof van Schilde, de buitenplaats van Johanna de Pret.<sup>219</sup>

Anna Theresia Vincque die in 1732 overleed en het huis aan de lange Nieuwstraat 94 naliet aan de dochter van haar zuster, was gehuwd met Melchior Frans Roose, baron van Bouchout. Dit is wel familie maar een andere tak. Van Bourscheit zou dit pand later in opdracht van Anold du Bois verbouwen tot een modern stadspaleis. *Zie bij de families van Colen en du Bois*

Jan Alexander Roose, majoor van de stad Antwerpen, hoofd van de burgerwacht bezat de Tanghof. Het buitenhuis de Tanghof te Kontich was afkomstig van de familie van zijn vrouw (Isabella Victoria de Cordes hij huwde haar in 1686). Jan Alexander Roose was de grootvader van Joan Alexander van Susteren. Toen hij in 1729 stierf erfde zijn zoon Peter Karel Jozef Roose het landgoed. Deze was ook majoor of wachtmeester van de burgerwacht en gehuwd met Helena Emptinck. Van Bourscheit verbouwde deze buitenplaats grondig.<sup>220</sup> Peter Karel Josef

Roose was in de jaren vijftig tijdelijk curator voor J.A. van Susteren.<sup>221</sup>

#### *Leden van de familie du Bois*

Grote opdrachten te Antwerpen en omgeving in de loop van de jaren veertig, jaren vijftig die in grootte vergelijkbaar waren met de werken in Zeeland kwamen voornamelijk van leden van de Familie du Bois en Van Susteren.<sup>222</sup>

De familie du Bois was afkomstig uit Kortrijk. Gilles du Bois (†1687) werd in de adelstand opgenomen, hij bezat in Wallonië enkele heerlijkheden waaronder Vroijlande. Hij was gehuwd met Maria Tolinckx die het buiten Sorghvliet te Hoboken erfde. Zelf bezat hij het huis de Grote Robijn aan de Lange Nieuwstraat 22 te Antwerpen en het Pulhof te Berchem. Zijn kleinzoon, Arnold Martin Louis, gehuwd met Catharina Vecquemans eveneens van rijke komaf, overleed in 1745. Van zijn kinderen erfde Joan Joseph du Bois Sorghvliet te Hoboken. Na diens dood op 1 april 1750 kreeg Arnold Henri Jean du Bois het landgoed in zijn bezit. Toen Arnold Henri overleed kwam Sorghvliet onder Joan Anthonie du Bois van 1757 - 1771. Henriëtte du Bois erfde de buitenplaats Pulhof te Berchem, Joan Antoni de Grote Robijn in de Lange Nieuwstraat 22 en Régine Thérèse erfde

219 R.A.A. *Familiearchief van de Werve van Schilde* nr. 205 Zie ook Baudouin 1995, 359 noten 114 tot en met 137  
220 Rekeningen fol 161

221 idemfol 45, Helena Emptinck was familie, mogelijk een zuster van de tweede vrouw van Charles Joseph van Colen I,

Heer van Bouchout. Van Bourscheit werkte als vormgever en architect ook voor ene juffrouw Emtinck, begijntje  
222 Goethals op.cit. Eerder bestudeerd door A.M. de Bruijn, F. Baudouin en R. Corremans. Ik maak hier ook gebruik van de samenvatting die Baudouin maakte van de opdrachten van de familie du Bois

<b>Familie du Bois</b>					
Gille duBois (†1687) x Maria Tholincx († 1708)					
Louis du Bois († 1725) x Maria van Hoorenbeeke	Marie Suzanne du Bois x Louis de Heuvel	Jean Joseph du Bois (1665-1732)			
<b>Arnold Martin Louis du Bois</b> (1674-1745) x Marie Catherine Vecquemans († 1730)					
Louis Joseph du Bois x Barbe van Halmale	<b>Jean Joseph du Bois</b> (1705-1751) x M.T.C. De Knyff (wed. Carlo Bosschaert)	<b>Arnold Henri Jean du Bois</b> (1706-1757) x C.L.J. van Colen († 1744)	Jacques Xavier du Bois	<b>Regina Thérèse du Bois</b> (1718-1791) x 1. Melchior Frans van Susteren († 1740) 2. Della Faille	<b>Joan Anthonie du Bois</b> († 1779) x 1. T.J.J. Van Colen 2. Dymphne F.A. Della Faille
Werken:					
Hotel Kums, Antwerpen door E.Baets	Sorghvliet, Hoboken	Lange Nieuwstraat 94, Antwerpen		Hotel Osterrieth, Antwerpen De Pulhof, Berchem	Lange Nieuwstraat 22 of De Grote Robijn, Antwerpen Schoonselhof

het pand Meir 80, het latere huis Osterrieth, dat inmiddels ook tot de familie bezittingen behoorde. Arnold Henri Jean bezat het pand Lange Nieuwstraat 94 hij erfde het van zijn in 1744 overleden echtgenote Catharina Ludovica van Colen. Van Bourscheit had reeds omstreeks 1745 ontwerpen gemaakt voor deze patriciërswooning.

Joan Anthoni kocht in 1749 het Schoonselhof, Regine Theresia erfde het Pulhof van haar zuster Henriëtte kort na 1745. Vrijwel gelijktijdig werkte Van Bourscheit aan de patriciërshuizen in de stad en aan de buitenplaatsen voor leden van deze families. Sorghvliet voor Jean Joseph, De grote Robijn voor Joan Anthonie, Lange Nieuwstraat 94 voor Arnold Henri en later na 1749 voor Joan Anthoni het Schoonselhof en voor Regine Theresia (weduwe van Melchior Van Susteren junior, later gehuwd met della Faille) het Pulhof. Voor deze laatste opdrachtgeefster maakte hij ook de ontwerpen voor de verbouwing van haar stadspaleis aan de Meir, het latere huis Osterrieth.

*Een portret van Johan Antoni du Bois voor diens buitenplaats Het Schoonselhof*<sup>223</sup>

223 Rekeningen, fol 79, 81, Incoop, 178, Copyboek van Brieve fol 55, 70

224 Hier geciteerd uit Corremans, blz. 31 waar de kaart ook is afgebeeld

Van Bourscheit werkte voor meer opdrachtgevers aan de buitenplaats de Schoonselhof. Het huis bestaat nog maar is rond 1800 grondig verbouwd in neo-klassieke stijl. Een overzicht van de aanleg is nog waar te nemen op een kabinetskaart die in opdracht van Ferraris tussen 1771 en 1778 werd vervaardigd.<sup>224</sup> De aanleg heeft hierop drie toegangslanen.<sup>225</sup> De middelste dreef lag in de centrale as van de buitenplaats en bood een prachtig vergezicht op de centrale middenpartij van het kasteel. Een figuratieve kaart van P. Stijnen van het domein de Schoonselhof uit 1768 geeft een betere indruk van de centrale zichtlijn aan de voorzijde van het kasteel en de tuinaanleg.<sup>226</sup> Het is, mede door latere wijzigingen niet mogelijk om nu nog exact te bepalen wat vroeg, in opdracht van markies de Ruby en wat later in de jaren vijftig werd ontworpen.

In 1733 werkte van Bourscheit in opdracht van Markies de Ruby aan een plan om het oorspronkelijke kasteel te veranderen in een achttiende-eeuwse buitenplaats.<sup>227</sup> Veel later in 1749 werd het kasteel bewoond door Joan Antoni du Bois. Vanaf 1750 werkte Van Bourscheit voor deze opdrachtgever opnieuw aan het Schoonselhof. De werkzaamheden hadden in ieder geval

225 Corremans, op.cit. Op monumentale wijze uitgevoerd voor Hampton Court Palace, Stefan van Raaij e.a., The royal Progress of William and Mary, 1988 hier geciteerd uit



*Familieportret J.A. Du Bois voor de Schoonselhof uit: R. Moretus . Demeures familiales op.cit*

betrekking op de voor -en achtergevel van het kasteel. Joan Antoni du Bois, die we later nog uitgebreider zullen leren kennen als bouwheer van het huis De Grote Robijn, was het prototype van de rijke opdrachtgever van Van Bourscheit, een liefhebber van de architectuur. Hij was een van de mecenasen van de Antwerpse Academie. Van hem is een portret bekend met zijn gezin waarop hij is afgebeeld met zijn tweede vrouw en zeven kinderen. Op de achtergrond zijn de tuinen van het Schoonselhof te zien. Joan Anthoni is zelf als elegante Franse aristocraat gekleed. Een ideale voorstelling van een gezin behorende tot de *haute finance*.<sup>228</sup> Het portret dateert uit 1767. Een

Corremans. Ook het voor Willem III gebouwde paleis het Loo bij Apeldoorn bezit nu nog de door Marot ontworpen drie toegangslanen  
226 ibidem afbeelding blz. 31  
227 Baudouin 1995, 281

Famile van Susteren							
Gisbert van Susteren, afkomstig uit Den Bosch) x (1657, Amsterdam) Helena Donckers							
Jezuït	idem	idem	Klooster van de Ursulinen	Bisschop van Brugge vanaf 1716	Melchior van Susteren, koopman vanaf 1729, Heer van 's Gravenwezel († 1740) x Marie Constancia Barbou	Nog 7 andere kinderen	
					Gisbert Frans van Susteren (1692-1723) x (1717) Helena Maria Roose		
					Melchios Josef van Susteren († 1740) x (1739) Regina Thérèse du Bois	Theresia Maria van Susteren (1721-1749)	Joan Alexander van Susteren († 1764)
Werken							
					Hoterl Osterrieth, Antwerpen Pulhof zie Du Bois		Kasteel te 's Gravenwezel, Stadspaleis aan de Meir (voormalig Koninklijk Paleis)

belangrijke voorstelling ook omdat duidelijk wordt dat de tuinen en decoratieve architectuur het juiste decor vormen van het sociale leven van de maatschappelijke elite.

#### *De familie van Susteren*

De familie van Susteren was afkomstig uit 's-Hertogenbosch. Leden van de familie waren als brouwers en kooplieden tot welstand gekomen. Sommigen van hen zouden ook elders fortuin vergaren.<sup>229</sup> Gisbert van Susteren verbleef in Amsterdam toen hij in 1657 huwde met de eveneens uit den Bosch afkomstige Helena Donckers. Zij kregen tien kinderen. Ze behoorden tot de vooraanstaande Amsterdamse katholieke families die om godsdienstige redenden naar het Zuiden trokken. Naast drie zonen die Jezuïet werden, een vierde die in 1716 bisschop van Brugge werd en een dochter die in het klooster van de Ursulinen van Antwerpen toetrad, vestigde zoon Melchior zich als koopman in Antwerpen.<sup>230</sup> Melchior werd in 1728 door koop Heer van 's Gravenwezel en eigenaar van het Kasteel van 's Gravenwezel waarvoor hij grootse bouwplannen besprak met Van Bourscheit. Zijn zoon Gisbert-Frans van Susteren trad in

1717 in Antwerpen in het huwelijk met Helena-Maria Roose, telg uit en Antwerps patriciërs familie. Gisbert-Frans († 1723) kocht in 1722 het grote huis aan de Meir dat later met twee aangrenzende panden werd omgebouwd tot het Patriciërshuis van Joan Alexander van Susteren. Joan Alexander van Susteren deelde de ambitie van zijn voogd en grootvader Melchior om enkele grootse bouwprojecten tot stand te brengen die de adellijke status van de familie zouden ondersteunen.

Bovengenoemde Ghisbert-Frans, had drie kinderen: 1. *Melchior Jozef* die in 1739 huwde met Regina-Theresia du Bois. Hij overleed kort na dit huwelijk en zijn nalatenschap werd verdeeld tussen zijn echtgenote en zijn vader Melchior. Regina Theresia zou in 1749 opdracht geven aan Van Bourscheit om haar huis aan de Meir om te bouwen tot een eigentijds stadspaleis; 2. *Theresia Maria* van Susteren overleed eveneens op jeugdige leeftijd in 1742 en 3. *Joannes Alexander* kwam toen in het bezit van het grootste gedeelte van de rijkdommen die zij zowel langs vaders als -moederszijde hadden geërfd van grootouders, ouders en andere

verwanten.<sup>231</sup> Een overzicht van het enorme fortuin dat hij aldus vergaarde geeft de inventaris van zijn eigen nalatenschap opgesteld na zijn dood in 1764 dat wordt bewaard in het stadsarchief te Antwerpen.<sup>232</sup> Van Bourscheit voltooide in zijn opdracht de verbouwing van het kasteel te 's-Gravenwezel en bouwde het woonpaleis aan de Meir.

#### *De familie van Colen*<sup>233</sup>

De familie van Colen was op de achtergrond een belangrijke familie. Drie echtgenotes van bouwheren van belangrijke stadspaleizen behoorden tot dit geslacht. De familie kwam uit Aken, een tak vestigde zich eind 16de eeuw in Antwerpen. J.B. Van Colen (overgrootvader van Charles Joseph van Colen I, die hierna nog zal worden genoemd) bewoonde een huis aan de Meir, op de plaats waar later Joan Alexander van Susteren zijn stadspaleis liet bouwen. Hij werd in 1630 door Keizer Ferdinand II in de adelstand verheven. Zoon van deze Van Colen, Gisbert, erfde het huis in 1677. Hij was een kunstliefhebber met een grote collectie schilderijen van Rubens, Van Dyck, Breugel e.a. Bovengenoemde Charles Joseph van Colen I, Heer van Bouchout (1694-1736), huwde in 1716

229 Baudouin 1995, 104

230 zijn buitenhuis is mogelijk van Van Bourscheit I of II, afbeelding in Luc d'Hont e.a.

Achttiende eeuwse architectuur in België, Tielt 1998, 58

231 Baudouin 1995, 104 ff

232 ibidem 206-207. Hij bezat onder anderen twee huizen aan de Keizersgracht te Amsterdam, in den Bosch het huis den

vergulden Vijsel aan de Markt, gronden in de omgeving van den Bosch, Huis Die Swaen op de Brabantse Korenmarkt en de Grote en Kleine Moriaen in de lange Brilstraat alle te Antwerpen. In Merksem een huis van *plaisantie* het huis Ten Hoge en tal van landerijen in de huidige provincie Antwerpen. Hij had obligaties, rentebrieven, aandelen in buitenlandse compagnieën. Vele hiervan verkreeg hij uit erfenis maar hij

heeft zelf ook geïnvesteerd in financiële ondernemingen in Holland, Londen (Bank of England, een van de negotianten waar hierboven over wordt geschreven) en Parijs

233 Gegevens over de familie van Colen zie: Goethals op.cit.

Familie van Colen		
Servais van Colen († 1724) x Marie Catherine Courtois († 1730)		Jean van Colen († 1724) x Anne Marie van deHeuvel. Zij hertrouwt met T.A.J. De Fraula
Charles Jozef van Colen, Heer van Bouchout (1694-1736) x 1. Marie Catherine Vincque († 1728) 2. Catherine Therèse Emptinck (†1764), Vrouwe van Bouchout		Anne Marie Louise van Colen (1712-1747) x T.A.J. de Fraula (burggraaf) († 1771)
Catharina Louise Josephe van Colen († 1744) x Arnold Henri du Bois	Thérèse Jeanne Josephe van Colen († 1753) x Joan Antonie du Bois	
Werken:		
Lange Nieuwstraat 94, Antwerpen. Catharina erfde het pand van de zuster van haar moeder, dit was Anna Theresia Vinque († 1734) x Melchior Frans Roose, Baron van Bouchout	Lange Nieuwstraat 22 of De Grote Robijn te Antwerpen, Schoonselhof	Huis de Fraula, Keizerstraat, Antwerpen. De gevel werd verplaatst naar de Wapper. Anne Marie Louise ontving het pand als huwelijksgeschenk van haar moeder.

met Marie Catherine Vincque, zij overleed in 1728. Hun twee dochters Catherine Louise Joseph van Colen †1744 en Therèse Jeanne Joseph van Colen †1753 trouwden met respectievelijk Arnold Henri du Bois de bouwheer van Lange Nieuwstraat 94 in 1739 en Joan Anthonie du Bois, de bouwheer van Lange Nieuwstraat 22. Het huis Lange Nieuwstraat 94 was een geschenk van de tante van de bruid. Dit was Anna Theresia Vinque †1732 die gehuwd was met Melchior Frans Roose Baron van Bouchout. De tweede echtgenote van Charles Joseph van Colen I, Catharina Thérèse Emtinck †1764 gaf opdracht aan Van Bourscheit om uitbreidingen en herstelwerkzaamheden uit te voeren op het Kasteel van Bouchout. Een oom van Charles Joseph van Colen I, broer van zijn vader Servais van Colen was Jean van Dit was de traditionele klassieke opvatting sinds Alberti-Colen die overleed in 1724. Hij was getrouwd met Anne-Marie de Heuvel. Zij huwde na de dood van haar man met J.B.G. de Fraula. Anna Marie Louise van Colen (1712-1757), dochter uit haar eerste huwelijk trouwde met burggraaf T.A.J. de Fraula die in 1771 overleed. Hij was een jongere broer van haar tweede man. Hij was raadsheer bij het

Rekenhof te Brussel en in 1723, bij de oprichting van de Oostendse Compagnie, werd hij een van de belangrijkste aandeelhouders. Hij was de bouwheer van het Huis de Fraula aan de Keizerstraat. Het huis was een huwelijkscadeau van de moeder van de bruid. Het stadspaleis werd in de jaren zestig van de vorige eeuw helaas afgebroken, de gevel werd herplaatst voor gebouw van de Generale Bank aan de Wapper.<sup>234</sup>

*De verbouwing van het kasteel van Bouchout* Catharina-Theresia Emtinck †1764, Vrouwe van Bouchout vanaf 1730 gehuwd met Karel Jozef van Colen I, heer van Bouchout †1736, gaf Van Bourscheit opdracht om het interieur van kasteel Bouchout te moderniseren en de tuin uit te breiden. Het betrof een reeds bestaande aanleg. Er werden ornamenten voor twee schouwen geleverd. De knechts deden enkele klussen waaronder het stellen van de schouwen en het herstellen en verplaatsen van beelden. Van Bourscheit tekende en vasseerde negen en een halve dag in 1738 en twintig dagen in 1741. Het kasteel had een U-vormige plattegrond van hetzelfde type als het Hof van Schilde en Hemsdael.<sup>235</sup> Rondom het huis lag een gracht. Net als het hof van Schilde en Hemsdael lag

de entree via een poort in de centrale as met uitzicht op de middentravee van het kasteel. Het moderniseren van een interieur hield meestal behalve het ontwerpen van schouwen ook in het aanpassen van het comfort in de woning. Het is niet bekend wat Van Bourscheit's ontwerp ten aanzien van het interieur bij deze opdracht precies behelsde. Het sterrenbos dat door de Vrouwe van Bouchout werd toegevoegd aan de buitenplaats zal in ieder geval naar zijn ontwerp tot stand zijn gekomen.<sup>236</sup> De grond ervoor werd in 1744

Catharina Emtinck  
uit: Roger Moretus  
op.cit



aangekocht. Er is een getekende plattegrond van het kasteel van Bouchout door Ricquier uit 1725 die is gecompleteerd in 1752 na voltooiing van de ster. Een portret uit 1746 geeft een aantrekkelijk

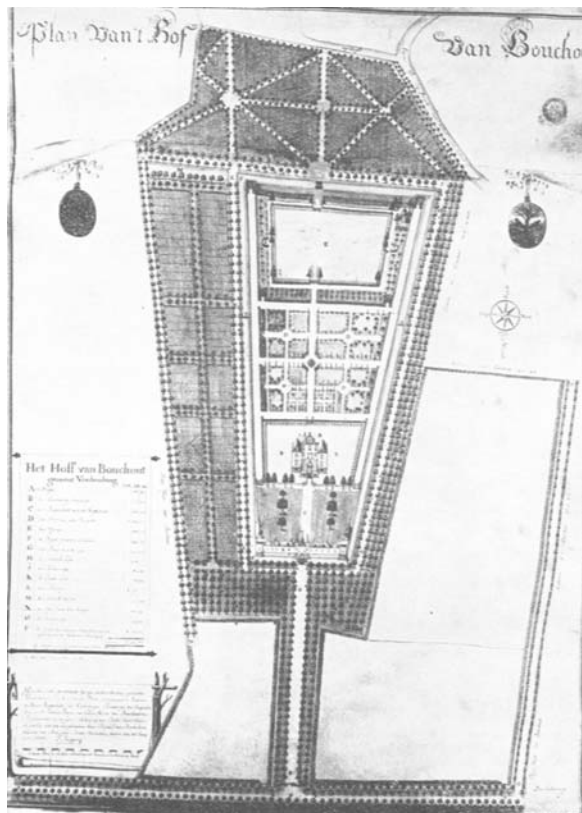
234 Luc de Fornoville, Architectuur op menschenmaat in: *een traditie met toekomst*. Hier geciteerd uit Baudouin 'Het Huis de Fraula te Antwerpen door J.P. van Bourscheit jr.' noot 16-21 opgenomen in *Opus Musium* op.cit.

235 Te zien op een kaart uit Roger Moretus, op.cit. afb 41 P. Ricquier uit 1725, aangevuld in 1752 met een sterrenbos (ontwerp Van Bourscheit)

236 Rekeningen fol 51, Roger Moretus, op.cit. afb 41 en blz. 74.

beeld van Catharina als modieuze aristocrate.

*Plattegrond van het kasteel met tuinen door Ricquier uit 1725 in 1752 gecompleteerd na voltooiing van de ster. Uit: Roger Moretus op.cit*



Catharina Theresia Emtinck is waarschijnlijk familie van Helena Emtinck, de kasteelvrouwe van de Tanghof te Kontich. In het ontwerp voor De Tanghof geeft Van Bourscheit blijk geeft kennis te bezitten van de *l'art de la distribution*. Het aanpassen van de woning aan de status van de bewoner en het bevorderen van diens comfort zullen uitgangspunt bij de opdracht zijn geweest. Het kasteel De Tanghof komt in deel III bij de grote buitenplaatsen ter sprake. Er is ook een Juffrouw Emtinck die in de rekeningen van Van Bourscheit begijntje wordt genoemd. Deze beide andere dames behoorden tot de vaste klantenkring in de jaren dertig en veertig. Het kasteel van Bouchout werd in 1937 gerestaureerd in neo-renaissance stijl. Eventuele ingrepen door Van Bourscheit zijn niet meer herkenbaar.<sup>237</sup>

### *De familie Della Faille*

Leden van deze familie waren door huwelijken gelieerd aan belangrijke opdrachtgevers van de familie du Bois.

Nadat de eerste vrouw van Joan Anthoni du Bois, Marie Suzanne van Colen was overleden (18 maart 1753), trouwde hij 17 september 1755 met Dymphne Françoise della Faille (Gent 1734-1769), oudste dochter

van Pierre Engelbert Martin della Faille en Anne Charlotte Françoise Thérèse della Faille, barones van Nevele.

De oudste dochter van Joan Anthoni du Bois uit zijn eerste huwelijk, trouwde in 1785 met Jean Charles Adrian della Faille, Baron van Nevele (geboren 1732 in Gent), broer van de tweede echtgenote van haar vader, ze kregen geen kinderen.

Regina Thérèse du Bois, de zuster van Joan Anthoni trouwde na de dood van Melchior van Susteren haar eerste echtgenoot, met een lid van de Familie Della Faille. Alexander Marie Joseph della Faille waarmee ze 21 juni 1755 in het huwelijk trad was een oom van haar schoonzuster Dymphne. Hij had een militaire carrière achter de rug als lid van de Waalse garde en kende uit deze periode de broer van zijn vrouw Jean Jozef du Bois, de bouwheer van het buiten Sorghvliet te Hoboken, die een vergelijkbare militaire carrière had. Ze kregen geen kinderen. Della Faille trad op als bouwheer van de Pulhof, het buitenhuis van Regina Thérèse. De oudste zoon van J.A. du Bois en Dymphna della Faille erfde het huis Osterrieth in 1791.

### *Mechelen*

Van Bourscheit rekende het Regelkundig huys des Graeve van Bergeijck dat de stad

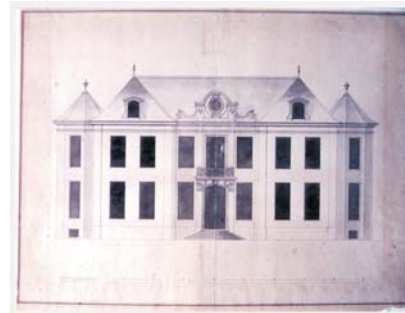
237 Idem, hier ook afbeelding van situatie na 1937

Mechelen net en schoon mag toonen pragtelijk zelf tot zijn belangrijkste werken.<sup>238</sup> Over de relatie met de opdrachtgever is niet meer duidelijk dan de vermelding in de rekeningen, afschriften in het Copeyeboek van Brieve en de vermeldingen in Jacobus van der Sanden. Een ander contact in Mechelen had Van Bauscheit met de commanderij van Pitseburg, de huisbaas van Van Bauscheit.<sup>239</sup> Hij kreeg opdracht om zijn eigen woonhuis, het Reuzenhuis te Antwerpen, te renoveren. De werkzaamheden werden gecompenseerd in de te betalen huur. Voor de landscommandeur renoveerde hij het jachthuis te Putte.

#### *Heer van Loenhout*

Er zijn veel meer werken ook uit de jaren dertig, waarvan door vermeldingen in het Rekeningenboek blijkt dat ze door Van Bauscheit geheel of gedeeltelijk werden verfraaid en of verbouwd.<sup>240</sup> Voor Mijnheer Walkiers Heer van Loenhout, ontwierp en bouwde Van Bauscheit een maison de plaissance, het kasteel van Loenhout. Joannes Josephes Walkiers van Oostwinkel kocht in 1734 de heerlijkheid Loenhout. Zijn

238 Rekeningen fol 133, hier geciteerd uit Jacobus van der Sanden, III, 418-127. Jan Pieter van Bauscheit de Oude maakte een marmeren portretbuste van de Graaf van Bergeyck (Jan van Brouckhoven) die omstreeks 1702 werkte als minister onder Oostenrijks bewind ten tijde van Maximiliaan Emanuel van Beieren. Deze opdrachtgever van Van Bauscheit zal een



Ontwerptekening voorgevel kasteel van Loenhout, Museum Vleeshuis, Antwerpen

naam komt in 1743 en 1747 in de rekeningen voor.<sup>241</sup> Het kasteel is er nog, het behoort tot de categorie grote werken maar werd door Van Bauscheit zelf niet geplaatst op het lijstje dat van der Sanden gebruikte voor het Oud Konstoneel, mogelijk omdat Van Bauscheit problemen had met de opdrachtgever, die de rekeningen niet op tijd betaalde. De ontwerptekening van de voorgevel van het kasteel wordt bewaard in het museum Vleeshuis te Antwerpen.

erfgenaam zijn. Zie Antwerpen in de tijd van Rubens, Brussel 1977, 189  
239 idemfol 171  
240 Zie ook Baudouin 1995, 167, hij geeft in zijn boek een overzicht van de werken die tot nu toe geïdentificeerd zijn en of toegeschreven. Omdat deze werken voor een deel niet meer

#### *Stedelijke en kerkelijke overheden*

Van Bauscheit werkte als architect ingenieur in opdracht van stedelijke en -kerkelijke overheden, hij verbouwde het stadhuis te Lier, hij vergrootte de St. Pieterskerk te Turnhout, hij gaf technische adviezen en restaureerde waarnodig kerkelijke bouwwerken en ontwierp een sluis in opdracht van de dijkgraaf van de polder van Austruweel.<sup>242</sup> De relaties met de opdrachtgevers zijn hier niet geheel duidelijk. Echter onder de kerkmeesters en kapelmeesters en regeerders bevonden zich veel leden van eerdergenoemde klantenkring. Soms werden de opdrachten verstrekt door de pastoor zoals die Van Mortsel en Van Waerloos.<sup>243</sup> De opdracht voor het bouwen van de toren van Schilde kwam van Joanna de Pret, Vrouwe van Schilde.

De Bisschop van Antwerpen, Guillelmus-Philippus de Herzelles, geboren 1684 werd in 1742 tot Bisschop benoemd door Maria Theresia. Benedictus XIV bevestigde de benoeming in het consistorie van 1 maart 1743 en liet aan de nieuwe bisschop het uitdrukkelijk bevel geven de nodige herstellingen te doen aan het bisschoppelijk paleis te Antwerpen. Het episcopaat van de Herzelles was van korte duur: hij nam bezit van de zetel op 6 Mei 1743, werd gewijd te Mechelen op 19 Mei,

bestaan, blijft het moeilijk om de werkelijke aard en omvang van de werkzaamheden vast te stellen. Het kasteel van Loenhout is er nog  
241 Rekeningen fol 170  
242 idem fol 93  
243 idem fol 94